

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (İSMUS), II/1 (2017), s. 37-63

SOĞUK SAVAŞ SONRASI ORTA DOĞU BAĞLAMINDA TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Zülfükar Aytaç KİŞMAN*
Hasan AYDIN**

Özet

Soğuk Savaşın başlangıcından bu yana önemli bir müttefiklik ilişkisi içerisinde bulunan Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkinin muhteviyatının irdelenmeye çalışılacağı bu makalede, Soğuk Savaş sonrasında Ortadoğu'da yaşanan ve iki ülke arasındaki ilişkileri etkileyen kimi olaylar ile Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ile olan ilişkilerinin ABD ile olan ilişkilerine yansımaları ele alınacaktır.

Bu çalışmada ilk olarak, Birinci Körfez Savaşının Türk-Amerikan ilişkileri başta olmak üzere, Türkiye'nin iç ve dış politikası üzerindeki etkisi incelenmeye çalışılacaktır. İkinci olarak, 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali karşısında Türkiye'nin tavrı değerlendirilecektir. Üçüncü olarak, 1979 İslam Devriminden bu yana ABD ile çeşitli gerginlikler yaşayan İran ile Türkiye'nin ilişkilerinin Türk-Amerikan ilişkilerine etkisine değinilecektir. Dördüncü olarak Türkiye'nin İsrail ile değişken ilişkileri ABD ile olan ilişkileri kapsamında irdelenecektir. Son olarak Arap Baharı sırasında Libya, Mısır ve Suriye örnekleri üzerinden Türkiye ve Amerika'nın tavrı karşılaştırmalı olarak ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Varılmak istenen nokta, iki ülke arasındaki ilişkiler ne kadar gerginleşirse gerginleşsin yahut görüş ayrılıkları ne denli derinleşirse derinleşsin, iki ülkenin de aradaki ilişkiden tamamen vazgeçemediği ve müttefiklik ilişkisinin devam ettiği gerçeğidir.

Anahtar Sözcükler: Türk-Amerikan İlişkileri, Türk Dış Politikası, Orta Doğu, Suriye.

* Dr. Öğr. Üyesi, Harvard Üniversitesi, Misafir Akademisyen, kisman@fas.harvard.edu, (TÜBİTAK 2219 Doktora Sonrası Araştırma Burs Programı Kapsamında); Fırat Üniversitesi, Dış Ticaret Bölümü, aytaç@firat.edu.tr

** Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM), Araştırmacı, hsn-aydin@hotmail.com

AN APPRAISAL ON TURKISH-AMERICAN RELATIONS WITHIN THE MIDDLE EAST AFTER THE COLD WAR

Abstract

In this study the content of the relations between Turkey and United States of America which have constituted an important ally since the beginning of the Cold War will be scrutinized. The reflections of the developments occurred and have affected the relations between the two countries after the Cold War, and of Turkey's relations with the Middle Eastern countries on its relations with USA will be covered.

In this study, firstly, the effects of the First Gulf War primarily on Turkish-American relations and on Turkey's domestic and foreign politics will be investigated. Secondly, Turkey's stance with regard to USA's invasion of Iraq will be evaluated. Thirdly, the effects of the relations between Turkey and Iran, as a country experiencing several problems with USA after the Islamic revolution of 1979, on the Turkish-American relations will be stated. Fourthly, Turkey's unsteady relations with Israel will be analyzed within the framework of Turkish-American relations. As an end, depending on the examples of Libya, Egypt and Syria, Turkey's and America's attitudes during the Arab Spring will be discussed comparatively.

The point aimed is the reality that the two countries, regardless of how much the relations strained or the conflicts deepen, can not completely give up the relations between, and the alliance continues.

Keywords: Turkish-American Relations, Turkish Foreign Policy, Middle East, Syria.

Birinci Körfez Savaşı

Orta Doğu'nun Soğuk Savaş sırasında ABD açısından önemi özellikle petrol kaynakları ile Avrupa'nın yeniden inşasına katkıda bulunması ve sosyalist bloğun tecridinde rol oynamasıydı (Gerger, 2006, s.35). Soğuk Savaşın sona ermesi ile sosyalist bloğun çevrelenmesine artık gerek kalmamıştı ancak Orta Doğu hala mevcut petrol rezervleri ile önemini korumaya devam ediyordu. Soğuk Savaş döneminde ABD ile NATO ve SSCB ile Varşova Paktı arasında olan denge Sovyetler Birliği'nin dağılması ile bozulmuş ve Amerika'nın Orta Doğu'da daha etkili olmasını kolaylaştırmıştır (Ergin, 2003, s.8). Soğuk Savaş sırasında önemli bir ABD ve Batı Bloğu müttefiki olan Türkiye açısından ise Soğuk Savaşın hemen ardından gerek Amerika Birleşik Devletleri ile gerekse diğer batılı müttefikleri ile olan ilişkiler görece muğlak bir çizgide kalmıştır. Soğuk Savaş boyunca NATO'nun ve Batı bloğunun bir parçası olarak politikalarını büyük ölçüde bu yörüngede geliştiren Türkiye, bir yandan Soğuk Savaş sonrası atmosferde başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere NATO üyelerinin samimiyetini sorgularken (Altunışık, 2009, s.173), diğer yandan da NATO üyeleri Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin dağıldığı bir ortamda Türkiye'nin ve Türkiye için kendilerini riske atmanın gerekliliğini sorgulayacaklardı (Tür & Han, 2015, s.20). Bu ortamda Türkiye önemi görece azalan ülke durumuna düşmüş olmaktaydı. Ülkenin Soğuk Savaş sonrası önem kaybeden ülke görüntüsünden, tekrar önem kazanan ülke görüntüsüne kavuşmasında ise Birinci Körfez Savaşı oldukça önemli bir rol üstelenmiştir (Hale, 2003, s.231).

Batılı müttefiklerinin gözünde, Türkiye'nin önemini yeniden arttıran olaylar zinciri Irak'ın otoriter lideri Saddam Hüseyin'in 2 Ağustos 1990'da Kuveyt'i işgal etmesiyle başladı. Arap dünyasının liderliği rolüne soyunan Saddam Hüseyin, her ne kadar Kuveyt'i Irak'a ait olan petroleri haksız yere kullanmakla itham etse de işgalin temelinde Irak'ın ekonomik ihtiyaçları ve Saddam Hüseyin'in ihtiraslı yönetim anlayışı yatmaktaydı. 8 yıl süren İran-İrak savaşının ardından ekonomisi ciddi ölçüde tahrip olan Irak yönetimi, söz konusu tahribatı Kuveyt'i işgal edip, zengin doğal kaynaklarını ele geçirerek giderme yoluna başvurdu. Bu durum, Irak'ın dünya petrol üretiminin %10'unu kontrol etmesi demektir. Bölgede ve dünyada var olan siyasi dengeler düşünüldüğünde, Irak'ın meşru olmayan bir yolla böyle bir gücü elinde bulundurması kabul edilebilir

bir durum değildi (Brown, 2007, s.85-86). Irak Kuveyt'i işgal etmek için bahane olarak, İran ile olan uzun savaş sırasında Kuveyt'ten aldığı borçları Kuveyt'in silmemesini istimal etmişti (Öztürk, 2010, s.2).

Saddam'ın Kuveyt'i işgal etmesi ile yükselen uluslararası tansiyon, Amerika Birleşik Devletleri öncülüğündeki uluslararası koalisyonun Kuveyt'i kurtarmak için Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak'a güç kullanması ve Birleşmiş Milletler'in Irak'a ambargo uygulaması ile neticelendi. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 6 Ağustos 1990 tarihli ve 661 nolu kararı ile Irak'a ekonomik yaptırımlar ve ambargo uygulamaya karar verdi (Bozkurt, 2003, s.23). Bu süreçte, Türkiye'nin tavrının ne olması gerektiği içte ve dışta oldukça tartışıldı (Sunay, 2015, s.119). Ülkenin çıkarlarının ve tarihsel dış politika deneyimlerinin neticesinde nerede durması gerektiği ile ilgili olan bu tartışma bir yandan koalisyonun aktif bir parçası olmak isteyen Turgut Özal'a karşı şiddetli bir muhalefete neden olurken (Çancı & Şen, 2011, s.62), diğer yandan bu muhalefetin bir ürünü olarak dönemin Genelkurmay Başkanı Necip Torumtay Paşa'nın istifası ile neticelendi (Hale, 2003, s.234).

Amerika Birleşik Devletleri ve NATO üyeleri stratejik konumu nedeniyle Türkiye'nin koalisyon güçlerinin bir parçası olmasını arzu ederken, Türk tarafı –dönemin Cumhurbaşkanı Özal dışında- bu beklentiye tereddütle yaklaşıyordu. Söz konusu tereddüt siyasi ve ekonomik bazı endişelere ve önyargılara dayanıyordu. Ekonomik olarak, Türkiye petrol gereksiniminin neredeyse üçte ikisini Irak petrollerinden karşılamaktaydı. Irak'ta istikrarın bozulması o dönemde büyümeye yönelik yatırımlarıyla dikkat çeken ülkenin enerji sıkıntısı çekmesiyle sonuçlanabilirdi. Ülke ayrıca Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru hattı vasıtasıyla Irak petrolünün taşınmasından yılda yaklaşık 300 milyon dolar gelir elde ederken, Türkiye'den Irak'a 1 milyar doların üzerinde ürün ve hizmet ihracı gerçekleşiyordu. Belirtilen söz konusu ekonomik durum ve Irak'ın olası istikrarsızlığı bu süreçte Türk karar vericileri temkinli olmaya iten bir faktör olarak ön plana çıkıyordu (Brown, 2007, s.86).

Türkiye'nin o günlerde odaklandığı en büyük tehditlerden biri PKK sorunu ve terörle mücadeledeydi. Resmî olarak 1984'ten itibaren devletin silahlı güçlerine ve sivil halka saldırılar düzenleyen söz konusu örgüt, ülke tarafından bir beka sorunu olarak görülmekteydi (Hale, 2003, s.210-211). Irak'ın Kuveyt'i işgalinin ardından ABD öncülüğündeki uluslararası

koalisyonun müdahalesi sonucunda ortaya çıkabilecek olası bir istikrarsızlık PKK ile mücadele kapsamında Türk devlet yöneticilerini ve halkının önemli bir kısmını endişelendiriyordu. Zira PKK faaliyetlerini Kürt etnik kimliği üzerinden sürdürüyordu ve Irak'ın kuzeyinde de ağırlıklı olarak Kürt nüfus yaşamaktaydı. Dahası, PKK terör örgütü Irak'ın kuzeyinden ve buradaki gruplardan yardım almaktaydı.¹ Tarihi dört parçalı “sözde” büyük Kürdistan haritası ise Türkiye, İran, Irak ve Suriye topraklarının bir bölümünü kapsamaktaydı. Bu doğrultuda Türkiye, olası bir müdahalenin ve Saddam'ın güç kaybetmesinin ardından bölgede özerk ve/veya bağımsız bir Kürt devleti kurulmasından ve bu kurulan devletin kendi ülkesinin Güneydoğusundaki Kürt kökenli yurttaşları da etkilemesinden endişe ediyordu (Sarı Ertem, 2015, s.300-301).

Türkiye'nin o günlerdeki bir başka endişesi ise zengin doğal kaynaklara sahip Musul ve Kerkük'ün, dolayısıyla bölgedeki Türkmenlerin durumuydu. Bu iki şehir Türk ulusal kurtuluş savaşının başlangıcında Misak-i Milli sınırları içerisindeydi. Bu şehirlerin Türkiye topraklarına katılamamasının ardından ise Türkiye buradaki Türkmenlerin can ve mal güvenliğini bölgeye yönelik dış politikasındaki kırmızı çizgisi olarak ifade etmekteydi. Yani bölgeye yönelik öne sürülen hemen her denklemde, bölgedeki Türkmenlerin can ve mal güvenliği Türkiye için olmazsa olmazlar arasındaydı. Bu vesileyle, geleneksel Türk dış politika karar vericileri, olası bir müdahale ve istikrarsızlık durumunda zengin enerji kaynaklarına sahip Kerkük ve Musul halkının can ve mal güvenliğinin sağlanamamasından endişe ediyordu (Brown, 2007, s.97-98).

Türk karar vericileri endişeye sevk eden bir başka neden ise ülkenin Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana uzun yıllardır sürdürdüğü Atatürk'ün “yurtta sulh, cihanda sulh” sözlerine dayanan aktif tarafsızlık ve dış işlerinde yayılmacı olmama prensibinin ihlali endişesiydi. Zor geçen savaş yıllarının ardından kendi kapasitesinin bilincinde olan bir devletin ayakta kalma çabası olarak nitelendirilebilecek bu prensip, cumhuriyet tarihi boyunca zaruri bir-iki istisna dışında (Kore Savaşı, Kıbrıs Müdahalesi gibi) başarıyla sürdürülmüştü. Gelinek durumda, ülkedeki pek çok siyasi ve bürokrat, Özal'ın koalisyon güçlerine aktif katılım arzusunu

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Olson R. (1995). The Kurdish Question and Turkey's Foreign Policy, 1991-1995: From the Gulf War to the Incursion Into Iraq. *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, V.19, No:1, 20.

Cumhuriyetin bu en temel dış politika prensiplerinden birinden sapma olarak görüyor ve endişeyle karşılıyordu (Brown, 2007, s.91).

Türkiye’de kimi siyasetçiler, medya ve halk nezdinde çeşitli endişeler hakimken Turgut Özal koalisyon güçlerine aktif katılım konusunda daha istekliydi. Bunda öncelikli olarak Turgut Özal’ın bu işin bir saygınlık meselesi olarak düşünmesinin etkisi vardır. Her ne kadar, Avrupalı bazı siyasetçiler Soğuk Savaşın bitimiyle Türkiye’nin NATO üyeliğini ve Batılı kimliğini sorgulasa da, hemen hemen birçok Türk gibi Turgut Özal da Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana Türkiye’nin yerinin Batı dünyası olduğunu ve Batı dünyasını da günümüzde Avrupa Birliği’nin -o zamanki adıyla Avrupa Topluluğu- temsil ettiğine inanıyor ve Türkiye’nin önemini Batı’ya tekrar göstermek için Körfez savaşını bir fırsat olarak görüyordu. İkinci olarak Özal, Kürt sorunu ile daha etkin mücadele için bölgede daha aktif olunması ve Güneydoğu savunma hattının daha aşağılara çekilmesi arzusuyla böyle bir girişimi destekliyordu. Dahası, koalisyon güçlerine aktif destek veren bir Türkiye’nin Batı tarafından ekonomik ve askeri olarak destekleneceğini, böylece hem ülke ekonomisini yeniden yapılandırma fırsatı bulurken hem de ordunun teknik envanterinin modernize edilebileceğini düşünüyordu. Zira NATO, o günlerde Saddam yönetimi Türkiye’ye saldırırsa ya da Türkiye üzerinden Irak’a yönelik herhangi bir operasyonda lazım olursa diye Türkiye’ye bilhassa askeri anlamda önemli sayılabilecek yardımlarda bulunmuştu. Üstelik NATO üyeleri bir bütün olarak Türkiye’nin güvenliği için önlem alma kararı almıştı. Ayrıca Musul ve Kerkük üzerinde de zaman zaman hak iddia eden Özal’ın, koalisyonun aktif bir parçası olarak bu bölge üzerinde söz sahibi olma isteği de dillendiriliyordu. Dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Körfez savaşı sırasındaki bütün bu arzu, istek ve beklentilerini “Bir koyup üç alacağız” şeklinde ifade ediyordu (Brown, 2007, s.94-96).

Bütün bu beklenti ve isteklerine rağmen Turgut Özal’ın Körfez Savaşı öncesinde ve sırasında izlediği dış politika Türkiye’de gerek siyasetçiler, gerek medya kuruluşları ve gerekse halkın büyük bir çoğunluğu tarafından ciddi bir muhalefetle karşılandı. Necmettin Erbakan, Bülent Ecevit, Doğu Perinçek gibi siyasi liderler söz konusu müdahalenin Irak’ı daha da istikrarsızlaştıracağı ve ülkede etnik ve mezhepsel gerginliği tırmandıracağı iddiasında bulundular (Brown, 2007, s.89). Turgut Özal bu dönemde en sert gerginliği ordu ile yaşamış ve iki tarafın politikalarının farklılığı

neticesinde dönemin genelkurmay başkanı tepki olarak istifa etmiştir. Bu bağlamda, Turgut Özal'ın ABD başkanına Kerkük-Yumurtalık boru hatlarını kapatma önerisinde bulunması ve daha sonra bunu gerçekleştirmesi de en çok eleştirilen noktalardandır. Belirtildiği gibi savaş öncesi Irak ile devasa bir ekonomik ilişkisi bulunan Türkiye'nin, savaş sonrasında bu ilişkisi büyük oranda zarar görmüş, Irak'a yönelik uygulanan BM yaptırımlarına uyulmasıyla beraber ülke ekonomisi negatif anlamda etkilenmiştir. Savaş sonrasında Saddam Hüseyin'in bölgedeki azınlıklara baskısını arttırması neticesinde Türkiye'ye göç eden Kürtler ve Irak'ın kuzeyinde uçuşa yasak bölge ilanı *de facto* Kürdistan iddialarını güçlendirmiştir (Hale, 2003, s.237-239). Savaş sırasında ve sonrasında iç politikada oluşan ortam, Türkiye'de dini hassasiyeti yüksek ve/veya milliyetçi partilerin oy oranlarını arttırmasını da beraberinde getirmiştir. Görüldüğü gibi, Körfez savaşı yalnızca Türkiye'nin dış politikasını ve ABD ile ilişkilerini etkileyen bir unsur olmayıp, iç dinamiklerinin şekillenmesi aşamasında da belirleyici rol oynamıştır (Çancı & Şen, 2011, s.61).

Türk-Amerikan ilişkileri bağlamında düşünüldüğünde Körfez savaşı önemli bir dönüm noktasıdır. Türkiye'nin öneminin sorgulanmaya başladığı günlerde cereyan eden bu savaş, Soğuk Savaş sonrasında görece duraksayan Türk-Amerikan ilişkilerinin yeniden yoğunlaşmaya başlamasına sebep olmuştur. Savaşa fiilen katılmamasına rağmen BM yaptırımlarına uyan, İncirlik üssünü Amerikan uçaklarının kullanımına açan ve Kerkük-Yumurtalık Boru hattını kapatan bir Türkiye, her ne kadar Amerika'yı tam anlamıyla tatmin etmese ve beklentilerini karşılamasa da, Türk-Amerikan müttefiklik ilişkilerinin devamı noktasında olumlu yönde çaba sarf etmeye çalışmıştır. Bu süreç ve sonrasında yaşanan olaylar neticesinde Türk-Amerikan ilişkileri zaman zaman sürünceme de kalsa da, iki taraf da ilişkinin devamı konusunda şüphe duymamıştır.

ABD'nin Irak'ı İşgali

Ortadoğu'da Türk Amerikan ilişkilerinin gidişatını derinden etkileyen bir diğer olay Amerika Birleşik Devletleri'nin 2003 yılında Irak'ı işgali idi. Irak savaşı, ABD'ye yönelik 11 Eylül terör saldırılarının ardından, ABD yönetiminin Irak lideri Saddam Hüseyin'in elinde kitle imha silahları bulundurmasını gerekçe göstererek Mart 2003'de Irak'ı işgal kararı ile başlamıştı. İkiz kuleler saldırısının hemen ardından ABD'ye

destek açıklamalarında bulunan ve ABD'nin “terörle savaş” politikası kapsamında Afganistan'a müdahalede bulunmasına dönemin Başbakanı Bülent Ecevit'in ifadesiyle “terörizme karşı vereceği mücadelede Amerika Birleşik Devletlerinin yanında yer alacağımızı, hiçbir tereddüte mahal bırakmayacak açıklıkla belirttik”² diyerek maddi ve manevi destek veren Türkiye'nin, Irak savaşı sırasında izlediği siyaset Türk-Amerikan ilişkilerinde sarsıcı bir etki yapmıştır.

Belirtildiği gibi Birleşik Devletler, Irak'ta bulunan kitle imha silahları iddiaları nedeniyle Irak'ı işgal etmeye karar verdiğinde Türkiye coğrafi ve stratejik konumu vesilesiyle bir kere daha ön plana çıkmıştı (Robins, 2007, s.19-20). Zira Birleşik Devletler bu girişimi Türkiye ile birlikte gerçekleştirmek istiyordu ve bu istek çeşitli yollarla dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Bülent Ecevit'e iletilmişti. Ecevit, gerek Birinci Körfez Savaşı sonrası ortaya çıkan sonuçların Türkiye'ye yansımaları, gerekse günün siyasi ve ekonomik koşulları nedeniyle söz konusu girişime temkinli yaklaştı. Birinci Körfez Savaşının iç siyasette getirdiği büyük tartışma ve yapısal değişiklikler ile Türkiye'nin ekonomik ve siyasi çıkarlarına olan büyük etkisi düşünüldüğünde bu yönde bir tavır oldukça makul olarak değerlendirilmektedir.³ ABD yetkilileri ile olan görüşmelerinde Ecevit ve dönemin yetkilileri iki noktanın üzerinde özellikle durmuştur. Üzerinde durulan ilk nokta, Türkiye'nin kırmızı çizgileri idi. Türkiye'nin askeri eksikliklerinin giderilmesi, Irak'ın toprak bütünlüğü ve Türkmenlerin can ve mal güvenliğinin sağlanması ülkedeki siyasi elitin o dönemde öne sürdüğü kırmızı çizgilerdendi. İkincisi ise, Bülent Ecevit yönetimindeki Türkiye, Irak ile sıcak bir savaşa girilmeden önce bütün diplomatik kanalların denenmesinde ısrarcıydı. Bu vesileyle, tıpkı Turgut Özal gibi Bağdat'a bir heyet ve bir mektup gönderen Ecevit, bu girişiminden net bir cevap alamayacak, Irak hızla işgale doğru sürüklenecekti (Brown, 2007, s.97-98).

ABD'nin Irak'ın işgali konusunda Türkiye ile yürüttüğü müzakerelerde 3 Kasım 2002 tarihi bir dönüm noktasını işaret etmekte idi. Bu tarihte Türkiye'de gerçekleşen erken genel seçimlerde 6 ay önce kurulan ve

² *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem:21, Cilt:71, Yasama Yılı: 4, 5. Birleşim, 10.10.2001.

³ Söz konusu ekonomik ve siyasi kayıplar için bkz: Altunışık Benli M. (2006). Turkey's Iraq Policy: The War and Beyond. *Journal of Contemporary European Studies*, Vol: 14, No:2, 186-187.

Muhafazakâr-İslamcı olarak nitelendirilen Adalet ve Kalkınma Partisi %34 oy ile tek başına iktidar oldu.⁴ Dolayısıyla ABD'nin Türkiye ile olan müzakerelerinde artık Adalet ve Kalkınma Partisi muhatap alınmak durumundaydı. Fakat parti içinde de Irak ile savaşa girme konusunda derin görüş ayrılıkları mevcuttu. Milletvekillerinin bir kısmı, Müslüman bir ülke ile “bir başkasının savaşı” (Altunışık, 2006, s.185) için savaşa tutuşmayı tasvip etmiyordu (Erdoğan, “1 Mart için kulis” yaptılar, 2016). Bir anlamda Adalet ve Kalkınma Partisi, iktidara gelir gelmez ciddi bir sorunla karşı karşıya kalmıştı. Üstelik Özal döneminden farklı olarak ordu da temkinli bir strateji uyguluyordu. Savaşa girilsin ya da girilmesin, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ve ordunun olayın sorumluluğunu birbirlerine yıkma çabası açıkça görülebilmekteydi (Altunışık, 2006, s.188).

Adalet ve Kalkınma Partisi içerisindeki çatlakların yanı sıra, kamuoyu da tıpkı Birinci Körfez Savaşında olduğu gibi böyle bir müdahaleye karşıydı. Irak'ın Müslüman bir ülke olduğu gerçeğinin yanı sıra, Türk halkı Amerika tarafından dillendirilen kitle imha silahları iddialarına pek itibar etmiyordu (Türk Halkı Savaşa Karşı, 2003). Dahası, 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgalinin 1990 yılında gerçekleşen körfez savaşından farklılıkları da vardı; ABD o günün koşullarında bütün uluslararası camianın desteğine ve BM güvencesine sahipken, 2003 yılındaki işgalde ne BM ne de Almanya ve Fransa gibi başat devletler bu tarz bir işgali desteklemiyordu (Altunışık, 2006, s.188). Bütün bu yaşananlar neticesinde Türk kamuoyunda Irak konusunda ciddi tartışmalar sürüyordu.

Ulusal çıkarlar doğrultusunda düşünüldüğünde, Türkiye'nin 1990 yılı Birinci körfez savaşı öncesi ve sırasındaki endişeleri ile 2003 yılında Irak'ın işgalinin öncesinde, sırasında ve işgali takip eden süreçteki endişelerinin benzerlik gösterdiği kolaylıkla görülebilmektedir. Zira iktidarda, bürokraside ve orduda var olan Kürt devleti endişesi, Irak'ın toprak bütünlüğü, Musul ve Kerkük ile buradaki Türkmenlerin durumuna yönelik endişeler 2003 yılı öncesi ve sonrasında da sıklıkla dile getirilmişti. Türkiye'nin bu işgale destek vermesini savunanlar ile karşıt görüşü savunanların kullandığı argümanların çekirdeğini bu gibi endişeler oluşturmuştur. Üstelik Irak'ın işgalinin ardından ortaya çıkması kuvvetle muhtemel bir istikrarsızlık durumunun bütün bölgesel dengeleri

⁴ 2002 yılı genel seçim sonuçları ayrıntılı bilgi için bkz: <http://arsiv.ntv.com.tr/modules/secim2007/secim2002/> (Erişim Tarihi: 05 Eylül 2017)

etkileyebileceği o günün şartlarında politika yapıcıların en büyük endişesini teşkil etmekteydi ki bu endişelerin ne kadar yerinde olduğu Irak'ın işgalinden günümüze kadar gelen süreçte görülebilmektedir. Bu endişeler vesilesiyle tıpkı Ecevit gibi, Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti de öncelikle diplomatik kanallar üzerinden Saddam Hüseyin ve Irak yönetimini ikna etmeye çalışmış, fakat tıpkı selefi gibi bu çabasında başarısız olmuştur (Saddam'dan 2 saat 20 dakika, 2003).

Tartışmalar ve endişeler sürerken yaşanan en büyük şok ise Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin 6 ay süreyle Türkiye'de bulunmasına ilişkin meşhur 1 Mart tezkeresinin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından reddedilmesiydi.⁵ Meclisten yapılan oylamada, Türkiye'nin Irak'ta müdahaleye müdahil olabilmesi için gereken tezkere kararı 264 olumlu, 250 karşı ve 19 çekimser oy ile gerekli çoğunluğu sağlayamayarak reddedildi (Tartışmalı Tezkere Reddedildi, 2003). O tarihte Adalet ve Kalkınma Partisinin tek başına iktidar olduğu meclis aritmetiği düşünüldüğünde, bu partiden de çok sayıda fire verildiği görülebilmekteydi. Bu sonuç Amerika Birleşik Devletleri nezdinde şok etkisi yaratmıştır. Türkiye'nin savaşa katılacağından büyük ölçüde emin olan ve savaş planlarını buna göre yapan ABD, sonucun ardından söz konusu planlarında değişikliğe gitmiştir. Kararın ardından bir süre Türkiye'ye soğuk bir tavır takılan ve Irak'ta savaşın uzaması ile ortaya çıkan kayıpların artmasının sorumluluğunu Türkiye'de 1 Mart Tezkeresinin reddine bağlayan ABD'nin bu tavır Türk-Amerikan ilişkilerini negatif anlamda etkilemiştir (Tür & Han, 2015, s.26-27). Daha sonra çıkarılan ve ilişkileri düzeltmeye ve iyileştirmeye yönelik kararlara da soğuk yaklaşan ABD, bilhassa bölgedeki Kürtlerin de isteğiyle Türkiye'yi Irak'ta yaşananlardan uzak tutmaya gayret etmiş ve böylece Türkiye bölgesinde kontrolü elinde tutma şansını nispeten yitirmiştir. ABD'nin tezkereye ilişkin tepkisine yönelik en büyük iddia ise, Birleşik Devletlerin tezkere kararına misilleme olarak 4 Temmuz 2003'de, Süleymaniye'de Türk askerlerinin başına çuval geçirilmesi hadisesi olmuştur (Ararat, 2017). Çuval hadisesinden sonra dönemin Başbakanı ve bugünkü Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ABD'ye nota verilip verilmeyeceğine yönelik sorulara "Ne notası veriyorsun, müzik notası mı?" şeklindeki cevabı esasen ilişkinin vazgeçilmezliğini gösteren

⁵ TBMM Karar No: 763, Kabul Tarihi: 20 Mart 2003.

önemli bir detaydır.⁶ 1 Mart tezkere krizinin ardından yaşanan sorunlar neticesinde her ne kadar uzun yıllardır müttefiklik seviyesinde bulunan iki ülke ilişkileri görece sıkıntılı günler yaşasa da, zamanla bu gerginlik azalmış ve bölgesel ve küresel konularda işbirliği ekseninde devam etmiştir.

Türkiye-İsrail İlişkileri ve ABD

Türkiye-İsrail ilişkileri bu iki ülkenin Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkileri kapsamında düşünüldüğünde nev-i şahsına münhasır bir yer tutmaktadır. Zira Türkiye ile ABD arasında Soğuk Savaşın başlangıcından bu yana bir müttefiklik ilişkisi söz konusudur. İsrail de kuruluşundan itibaren ABD tarafından desteklenmiştir. Orta Doğu'daki gelişmelerde önemli rol oynama potansiyeline sahip iki ülke olan Türkiye ve İsrail, ABD'nin bölgedeki en önemli iki müttefiki konumunu uzun yıllar boyunca sürdürmüşlerdir (Tüysüzoğlu, 2014, s.589). İsrail-ABD ilişkilerinin bu denli güçlü olması, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Yahudi lobisinin bu ülkede oldukça kuvvetli olmasından ve ABD'nin Orta Doğu'daki politikaları üzerinde ciddi şekilde etkili olmasından kaynaklanmaktadır (Mearsheimer & Walt, 2006, s.30).

Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin niteliğinin belirlenmesinde Türkiye'nin içerisinde bulunduğu güvenlik endişeleri etkili olmuştur. Soğuk Savaşın hemen ardından, Türkiye kendini bir dizi güvenlik endişelerinin içinde bulmuştur. Bir yandan İran, Irak ve Suriye ile diğer yandan Yunanistan ile sıkıntılar yaşayan ve içeride de ayrılıkçı PKK terör örgütü ile mücadele eden ülkede, siyasi ve askeri elit güvenlik hassasiyetini sürdürüyordu. Bu durum ülkenin İsrail ile olan ilişkilerine yansımış ve bilhassa askeri alanda iki ülkenin yakın ilişki içerisinde bulunmasına neden olmuştu. Öyle ki, uzunca bir süre Arapları ürkütmemek için İsrail ile çok yakın görünmekten çekinen Türkiye, iktidarda Necmettin Erbakan gibi İsrail'den ilkesel olarak mesafeli olan bir başbakan olmasına rağmen ordunun bastırması ile bu ülke ile askeri anlaşmalara imza atmış, ABD ve İsrail ile birlikte ortak tatbikatlar düzenlemişti (Özcan, 2015, s.232). Şüphesiz Türk idarecilerin bu tavrında, ABD ile yakın ilişkide olma çabası ve ABD'de Türkiye aleyhine faaliyette bulunan Rum ve Ermeni lobilerine

⁶ Olayla ilgili ayrıntılar için bkz: Erdoğan'dan Muhalefete Nota Eleştirisi. (2003, Temmuz 8). *Hürriyet*.

karşı Yahudi lobisinin desteğini alma fikri de etkili oluyordu (Özcan, 2015, s.233).

2000’li yıllara doğru yaklaştıkça Türkiye’nin güvenlik endişelerini aşmaya başlaması (Suriye ile Adana Mutabakatı, Öcalan’ın yakalanması, TSK’nın PKK’nın yenilgisini ilan etmesi gibi (Tür & Han, 2015, s.24-25)) İsrail ile olan ilişkilerini önemli ölçüde etkiledi. Adalet ve Kalkınma Partisi ile doruk noktasına ulaşan çok yönlü dış politika anlayışı Dışişleri Eski Bakanı İsmail Cem ile başlamıştı. O dönemde İsmail Cem, Arap devletlerine, İsrail ile ilişkileri geliştirmenin Türkiye’nin bu devletler ile olan ilişkilerini etkilemeyeceğine yönelik temkinli mesajlar veriyordu (Cem: Bağdat Paktı, 1998). Muhafazakâr bir anlayışa sahip olan ve toplumun temel dinamiklerine hitap etme iddiası taşıyan Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde ise İsrail ile ilişkiler başta olmak üzere genel olarak Türk Dış Politikasında ordunun rolü kısıtlanmış, siyasiler ve sivil toplum örgütleri ön plana çıkmıştı (Çelik & Aydın, 2016, s.195-196). Zamanla iptal edilen askeri anlaşmalara ve tatbikatlara ek olarak, Türkiye’nin uluslararası platformlarda Filistin sorununu daha fazla sahiplenmesi ve iki ülke arasında yaşanan Alçak Sandalye Krizi ⁷, Mavi Marmara Baskını⁸ ve Davos Krizi⁹ gibi sorunlar iki ülke arası ilişkileri oldukça gerginleştirmiştir. Ortaya çıkan tabloda, Türkiye İsrail ilişkileri neredeyse kopma noktasına gelmiş, bu da Amerika Birleşik Devletleri’nin bölgedeki menfaatleri doğrultusunda arzu etmediği bir durum halini almıştır. İsrail Başbakanı Netanyahu’nun Recep Tayyip Erdoğan’ı arayarak Mavi Marmara baskını için özür dilemesi ve baskında yaşamını yitirenlerin ailelerine tazminat ödemeyi kabul etmesi iki ülke arası ilişkilerde bir nebze olsun iyileşme emareleri olarak kabul edilirken, ABD’nin Netanyahu’nun bu özrü dilemesindeki teşviki Türkiye-İsrail ilişkilerinin yapısının ABD için ne kadar önemli olduğunu ortaya sermiştir (Mavi Marmara: İsrail, 2013). Türkiye’nin Orta Doğu’da yürüttüğü bazı politikalar batılı ülkeler açısından riskli olarak görülse de kendi politikaları ile uyumlu olarak değerlendirilmiştir. Mavi Marmara olayı da Türkiye’nin bölgede İran,

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: İsrail’le Alçak Koltuk Krizi. (2010, Ocak 13). *Milliyet*.

⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: Küçük A. (2015). Türkiye İsrail İlişkilerinde Mavi Marmara Krizi: Kriz Yönetimi Açısından Bir İnceleme. *Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Tezi*.

⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Davos Krizinin Perde Arkası. (2009, Şubat 1). *Milliyet*.

Mısır ve Suudi Arabistan ile birlikte baskın bir pozisyon almak isteğinin göstergesidir (Aliboni, 2012, s.9).

Görüldüğü gibi Türkiye'nin bölge ülkeleri ile olan ilişkileri zaman zaman ABD'nin istek ve beklentileri doğrultusunda şekillenebilmektedir. Diğer bir ifadeyle, iki ülke arasındaki uzun yıllardır süren müttefiklik ilişkisi, iki ülkenin bölgede diğer ülkelerle olan ilişkileri üzerinde etkili rol oynayabilmektedir.

Türkiye-İran İlişkileri ve ABD

Türk-Amerikan ilişkileri kapsamında düşünüldüğünde bir başka önemli husus Türkiye'nin İran ile olan ilişkileridir. Soğuk Savaş yıllarında, başlangıçta Şah Rıza Pehlevi rejimi altında, tıpkı Türkiye gibi, daha Batı/ABD yanlısı bir dış politika izleyen İran, 1979 yılında Humeyni'nin önderliğinde gerçekleşen İslami devrimin ardından, kendini Amerika ve Batı karşıtı bir pozisyonda konumlandırmıştır. İran'ın devrim sonrası geliştirdiği batı karşıtı politikalar özellikle ABD'nin ve diğer batılı devletlerin bölgedeki çıkar ve politikaları ile çatışan bir durum halini almıştır (Aghazadeh, 2013, s.138). Bu durum İran'ın ABD ve Batı ile olan ilişkilerini etkilediği kadar, Türkiye ile olan ilişkilerini de etkilemiştir. Zira Türkiye hem Batı bloğunun bir üyesi idi, hem de İran'ın İslami rejimi ihraç etme anlayışı laik Türkiye'nin hassasiyetleri ile örtüşmüyordu (Geçmişten Günümüze, 2014). Bu nedenle devrimin ardından uzunca bir süre, Türkiye ile İran arasında tam manası ile bir yakınlaşma tesis edilemedi. Türkiye ile İran arasındaki ilişkilerin bu yönde cereyan etmesi, ABD'nin bölgesel çıkarları ile paralellik göstermekteydi.

Bölgede tarihsel olarak büyük bir rekabet içerisinde olan ve İslam'ın iki ayrı kolu olan Şii ve Sünni mezheplerini temsil eden İran ve Türkiye, her türlü dini ve ideolojik farklılık vesilesiyle oluşan gerilimlere rağmen ilişkilerini belirli bir seviyede sürdürebilmişlerdir. Türkiye'nin, İran'da 1979 yılında gerçekleşen ve Şah Rıza Pehlevi yönetiminin yıkılıp yerine Ayetullah Humeyni önderliğinde dine dayalı bir rejim kurulmasıyla sonuçlanan İslami devrimin üzerinden 24 saat geçmeden İran İslam Cumhuriyeti'ni tanıması ilişkilerin bir şekilde devam edeceğinin bir göstergesiydi (Bölükbaşı, 1992, s.1). Zira İran-İrak savaşını izleyen yıllarda bu iki ülke ABD tarafından *çifte çevreleme* ile baskı altında tutulurken dahi, Türkiye bu ülkelerle olan ekonomik ve siyasi ilişkilerini tereddütlü

bir şekilde de olsa sürdürmeye gayret etmiştir (Geçmişten Günümüze, 2014). Türkiye ile İran arasındaki ilişkilerin yumuşaması ve olumlu bir evreye evrilmesi ise eski dışişleri bakanlarından İsmail Cem ile başlayan ve Adalet ve Kalkınma Partisi ile devam eden politikalar çerçevesinde olmuştur. Bilhassa Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde, İran ile ilişkilerde ABD sınırları aşılmış ve hatta kimi durumlarda bu ülkenin beklentisinin ötesinde/dışında politikalar sergilenmiştir. O dönemde İran ile kurulan ilişkilerin İsrail ve batılı devletlerde bir rahatsızlığa sebebiyet verdiği söylenebilir (Yeşiltaş & Balcı, 2011, s.18). Türkiye bilhassa Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı döneminde Amerika Birleşik Devletleri ve uluslararası camianın, İran'a nükleer faaliyetleri nedeniyle yaptırım uygulamasına hiçbir zaman taraftar olmamış, bu tarz bir tavrın İran'ı izole edeceğini ve ötekileştireceğini savunmuştur (İran'a Yaptırıma, 2010). Ayrıca Türkiye, Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde geliştirdiği dış politikanın yansımaları olarak İran ile Avrupa Birliği arasında arabuluculuk faaliyetlerinde bulunmuştur (Yeşiltaş & Balcı, 2011, s.24). Yine bu kapsamda Türkiye, Brezilya ve İran ile birlikte nükleer enerjinin barışçıl kullanımı ile ilgili olarak bir üçlü deklarasyon imzalamıştır (Anthony, 2010, s.2).¹⁰, diğer yandan ise enerji ihtiyacını gözeterek İran ile ekonomik ilişkilerini sürdürmüş ve genişletmiştir. Türkiye'nin bu tavrı, Batılı müttefikleri tarafından kimi zaman eksen kayması iddialarını ve Neo-Osmanlılık tartışmalarını da beraberinde getirirken (Çınar, 2014), ülkede iktidara sahip olan yeni siyasi elit Türkiye'nin ekseninin kaymadığını bilakis normalleştiğini savunmuştur. Türkiye, bölgede nükleer güç sahibi bir İsrail'in bir endişe kaynağı olarak algılanmazken, nükleer güç sahibi ve Müslüman bir ülke olan İran'ın bir endişe kaynağı olarak algılanmasını sıklıkla eleştirmiştir (Gürsel, 2010).

Türkiye'nin İran ile olan ilişkilerinde en büyük sorun noktalarından birini Suriye'de yaşanan iç savaş ve NATO kapmasında Malatya-Kürecik'e yerleştirilen nükleer kalkan teşkil etmiştir. Suriye savaşında Türkiye muhalifleri destekleyip “Esad”sız bir çözüm önerirken, İran ise Esad'ı desteklemiş ve Suriye Lideri ile anlaşarak bir dönüşüm sağlama arayışına girmiştir. Burada ilginç olarak, muhalifleri desteklemesine ve onlara

¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz:

17 Mayıs 2010 Tarihli Türkiye, Brezilya ve İran Dışişleri Bakanları Ortak Deklarasyonu. (2010, Mayıs 17). *Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı*.

lojistik destek sağlamasına rağmen Amerika Birleşik Devletleri de tıpkı İran gibi Esad'ı en azından geçiş döneminde çözümün bir parçası olarak görebileceğini ima ederek bu yönde bir politika değişimi göstermiştir (Cerrahoğlu, 2015). İki ülke arasında bir diğer tartışmalı konu ise, NATO Füze Kalkanı projesi çerçevesinde Malatya-Kürecik'te kurulan radarlardır (Sinkaya, 2012, s.153). İran bu radarları kendi güvenliğine karşı bir tehdit olarak algılamış, hatta olası bir kriz durumunda doğrudan burayı vuracaklarını dile getirmişlerdir (İranlı Komutan, 2011). Malatya'ya yerleştirilen sistem ile ilgili en önemli nokta ise, eksen kayması yaşadığı iddia edilen Türkiye'nin bu radarların yerleştirilmesi ile ABD'ye ve Batı'ya tarafını göstermiş olmasıdır. Görüldüğü gibi ikili ilişkilerden ve Türkiye ve ABD'nin diğer ülkelerle olan ilişkilerinden kaynaklanan her türlü gerginlik ve soruna rağmen, Türkiye de ABD de müttefiklik ilişkisinin devamından yana tavır sergilemektedir.

Arap Baharı ve Sonrası

Tunuslu, üniversite mezunu işsiz bir seyyar satıcının kendini yakmasıyla başlayan ve hızla diğer ülkelere yayılan "Arap Baharı", Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde görülen geniş çaplı halk ayaklanmalarına verilen isimdir. Söz konusu ayaklanmalar Arap ülkelerinde uzun yıllardır süren baskıcı rejimlere karşı bir başkaldırı niteliğinde olması özelliği taşımaktadır ve isyanların arka planında baskıcı rejimlerin mevcudiyetine ek olarak işsizlik, gıda fiyatlarındaki aşırı yükseliş, yolsuzluk, ifade özgürlüğü ortamının ortadan kalkması ve halkın sürekli kötüleşen yaşam koşulları da vardır (Falk, 2016, s.2323-2327). Arap Baharı Batıda ise özünde bir kısım yerel gelişmelerin farklı ülkeleri farklı şekillerde etkileyerek genel manada otoriter yönetimlerin bir sonu ve demokratik rejimlerin bir başlangıcı olarak algılanmıştır (Aliboni, 2012, s.7).

Amerika Birleşik Devletleri gerçekleşen bu halk hareketleri başladığında mevcut diktatöryel rejimlerden yana değil reformist hareketlerden yana tavır sergilemiştir (Botelho, 2011, s.117). Türkiye de ABD ile paralel bir tavırla yine ayaklanan topluluklar yanında yer almıştır. Bilhassa Türkiye'nin gelenekselleşen statükocu ve denge arayışı içerisindeki dış politikası düşünüldüğünde, bu alışılmamış bir durumdur. Ne var ki, Türkiye'nin stratejik derinlik anlayışı ekseninde şekillenen "yeni" dış politikası (Yeşiltaş & Balcı, 2011, s.10) ve Obama'nın "değişim" (Indyk &

Lieberthal & O'Hanlon, 2012, s.29) vurgusu etrafında yoğrulan iç ve dış politika anlayışı düşünüldüğünde bu olağan bir durumdu. Ayaklanmalar ilk başladığında genel olarak halkların yanında durmayı tercih eden bu iki ülke, söz konusu tutumun nasıl hayata geçirileceği konusunda zaman zaman bazı anlaşmazlıklar da yaşamıştır. Burada, Türkiye ve Amerika Birleşik Devletlerinin tavrını daha iyi anlayabilmek adına Libya, Mısır ve Suriye'de yaşanan halk hareketlerine yönelik Türk ve Amerikan tepkisine bakmak gerekmektedir.

Tunus'taki olayların Libya'ya sıçraması karşısında yıllardır ülkeyi yöneten Albay Muammer Kaddafi oldukça güç durumda kalmıştır (Akbaş & Arslan Düzgün, 2012, s.68-69). Çıkan ayaklanma ve yaşanan iç savaş sonucu Kaddafi 20 Ekim 2011 tarihinde öldürülmüştür. Türkiye bu ülkedeki olaylara başlangıçta temkinli yaklaşmıştı. Zira Türkiye'nin Libya ile olan ticari bağları düşünüldüğünde olması gereken bu idi. Libya'da olaylar başladığı zaman Türkiye oradaki çeşitli Türk yatırımlarını ve 25 bin civarındaki Türk vatandaşını öncelikli olarak korumak istemiştir. Bu nedenle ilk etapta konuya daha temkinli yaklaşmış ve hatta Kaddafi yönetimiyle de iletişim halinde kalmıştır. Türkiye bu şekilde Türk vatandaşlarının güvenli bir şekilde bölgeden tahliyesini temin edebilmiştir (Akbaş & Arslan Düzgün, 2012, s.73-74). Türkiye diğer taraftan muhalif güçlerle de irtibat içinde olmaya çalışmıştır. Hatta o dönemde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Libya'ya olası bir NATO müdahalesine karşı başlangıçta eleştirel yaklaşırken (Nato'nun Libya'da, 2011), sonrasında ise NATO'nun bu bölgeye müdahale etmesine daha ılımlı bakmıştır (Başbakan Erdoğan, NATO, 2011). Neticede, NATO'nun bölgeye müdahalesi için oluşturulan koalisyona Türkiye son anda dâhil olmuş, bir anlamda yeni bir Libya oluşturulurken masada olmak istemiştir (Yetkin, 2011). Bu dönemde Türkiye'nin Arap Baharı olarak adlandırılan iç karışıklıkların Libya'ya sıçraması karşısında önce petrol ve gaz zengini bu ülkedeki çıkarları doğrultusunda temkinli yaklaştığı, daha sonra ise oluşan yeni atmosfere göre yaklaşımını değiştirdiği görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri ise olayların başlangıcından itibaren protestocuların destekçisi olmuş, yıllardır gergin ilişkilere sahip olduğu Kaddafi yönetimine karşı NATO'nun insani müdahale konseptini benimsemiş ve neticede Kaddafi'nin devrilisinde etkin rol oynamıştır. Hatta Obama yönetimi açısından Libya müdahalesi bir önceki yönetimden devraldığı Afganistan ve Irak savaşlarından farklı olarak, Obama yönetiminin kendi

inisiyatifi ile yaptığı bir müdahale olmuştur (Atlas, 2012, s.369). Bu bağlamda düşünüldüğünde, Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Libya'da yaşanan halk ayaklanmaları sırasında, tamamen olmasa da, müşterek ulusal çıkarları doğrultusunda işbirliği içerisinde hareket ettiği söylenebilmektedir.

Arap Baharı isyanlarının Mısır'a sıçradığı esnada da, başlangıçta benzer politikalar geliştiren iki ülkenin, zamanla politik tercihlerinin ayrıştığı görülmektedir. Ülkede 30 yılı aşkın süredir devam eden Hüsnü Mübarek'in otoriter yönetimine karşı patlak veren isyanlar ülkeyi oldukça tehlikeli bir sürecin eşiğine getirmişti (Mısır'da Protesto, 2011). Bu isyanların farklı kesimlerce birlikte yürütülmesi ise uluslararası camianın Mübarek yönetiminin karşısında konumlanmasına neden olmuştu. Hatta ABD dahi, yıllardır bölgedeki en iyi ilişki kurduğu müttefiklerinden biri olan (Atlas, 2012, s.364-365) Mübarek yönetimine arka çıkmayıp, protestoculardan yana olmuştu. Bu durum Mısır'da iktidardaki Hüsnü Mübarek'in devrilmesi ile sonuçlanırken, yapılan genel seçimler ve devlet başkanlığı seçimlerinde Müslüman Kardeşler Hareketi ve onun adayı Mohamed Mursi iktidarı ele geçirmiştir (Mısır'da Zafer, 2012), (Mısır'da Cumhurbaşkanlığı Seçimi, 2012). Mursi bu seçim galibiyetini toplam 25.5 milyon oy arasından sadece 840 bin oy farkla, Mubarek dönemi başbakanlarından ve eski bir general olan Ahmet Şefik'e karşı kazanmıştır (Atlas, 2012, s.365). Bu aşamaya kadar, Türkiye ve ABD'nin Mısır'da benzer politikalar güttüğü ve halkın meşru isteklerine destek verdiği söylenebilir. Fakat Mursi'nin zamanla Mısır'ın sorunlarını çözmekte yetersiz kalması ve ülkenin yeniden bir kutuplaşma ve kaos ortamı (Egypt's Economic Crisis, 2014, s.1-2) içerisine girmesini bahane göstererek 3 Temmuz 2013'de askeri lider General Abdel Fattah el-Sisi tarafından yapılan darbe ile Mursi'nin iktidardan indirilmesi (Mısır'da Askeri Darbe, 2013) iki ülkede farklı tepkilere neden olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri söz konusu darbe sonucunda yapılan seçimlerde başa gelen Sisi'nin devlet başkanı olmasını meşru olarak kabul edip (President Barack Obama, 2014), bir an önce demokrasiye geçilmesi yönünde telkinlerde bulunurken (ABD: Sisi'yi Demokratik, 2014) Türkiye, Sisi darbesine en sert tepki gösteren ülkelerden biri olarak dikkat çekmiş ve darbe sonrası oluşan yönetimi birçok kez gayrimeşru olarak niteleyip ilişki kurmayı reddetmiştir (Türkiye'den Darbe Tepkisi, 2013), (Erdoğan'dan Mısır'daki Darbe Yönetimine Tepki, 2015). Mısır'da yaşanan bu darbe sonucunda Batı'nın yıllardır yinelediği

demokrasi ve hukukun üstünlüğü prensiplerini göz ardı ettiği (Ataman & Shkurti, 2016, s.57-59), yıllardır bu prensipler üzerinden eleştirilen Türkiye'nin ise söz konusu prensiplere sahip çıktığı görülmektedir. Sonuç olarak Mısır'da yaşanan halk ayaklanmaları sırasında, Türkiye'nin ve ABD'nin bir noktaya kadar benzer hareket ettiği, bir noktadan sonra ise değişen şartlar dolayısıyla farklı yönelimlere sahip olduğu ifade edilebilir.

Arap Baharı kapsamında Türk-Amerikan ilişkilerinde en hassas başlık Suriye krizidir. Suriye halkının azınlık konumunda bulunan Nusayri grubun ve dolayısıyla Esad ailesinin iktidarına karşı 2011 yılında başlattığı ayaklanma günümüzde dahi bir sonuca ulaşamamıştır ve bir iç savaşa dönüşerek mülteci kriziyle beraber dünya kamuoyunun belki de en önemli gündem maddesi durumuna gelmiştir (Özdemir, 2016, s.81-82). Yıllardır süregelen iç savaş ortamı, uluslararası aktörlerin dikkatini bu ülkeye çekerken, ülke, deyim yerinde ise büyük güçlerin birbirleriyle savaşmadığı ancak aralarında “çağdaş bir soğuk savaş” pratiği yaptığı bir saha haline gelmiştir. Rusya, Çin ve İran gibi devletler çeşitli nedenlerle mevcut rejimin devamından yana tavır koyarken, ABD ve Türkiye başta olmak üzere pek çok batılı devlet değişim talebini desteklemiştir (Öztürk, 2010, s.83). Burada Türkiye ve ABD'nin durumu özellikle ilginçtir. Zira daha önce de belirtildiği gibi Suriye'de bir rejim değişimi gerektiğinin savunan bu iki müttefik, amacı konusunda hemfikir oldukları değişimin yöntemi konusunda birbirlerinden ayrı düşünmektedir. Zamanla Türkiye ve ABD'nin Beşar Esad'ın Suriye'deki geleceği hakkındaki görüşleri de farklılık göstermiştir. Türkiye, uzunca süre bölgeye askeri olarak doğrudan müdahale edilmesini ve tıpkı Libya örneğinde olduğu gibi Esad rejiminin devrilerken yeni bir rejim tahsis edilmesini savunurken, bilhassa İŞİD (DAEŞ) tehlikesi ve Rusya'nın Esad'a olan desteği nedeniyle ABD yönetimi Esad'lı bir dönüşüme zamanla sıcak bakar hale gelmiştir (US Signals Openness, 2017). Söz konusu durum, Türkiye'nin Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkilerini zaman zaman gerginleştirirken, Ankara'nın Obama yönetimine dair hayal kırıklıklarından biri olmuştur (Göksedef, 2016). Ancak bu süreçte Rusya ile yakınlaşması sonucunda Türkiye'nin Esad'a karşı tavrını yeniden gözden geçireceği de muhakkaktır.

Bölgede otorite boşluğu nedeniyle ortaya çıkan ve güçlenen İŞİD ile mücadele kapsamında, terör örgütü PKK'nın Suriye'deki uzantısı olan YPG'nin (Halkçı Koruma Birlikleri) ABD tarafından desteklenmesi

Türk tarafını endişelendirirken, bu yönde sert beyanatlara neden olmuştur (Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan, 2017). Suriye krizi bağlamında Türk-Amerikan ilişkilerine en büyük etki ve zarar potansiyeli olan konu Suriye'nin kuzeyinde ABD'den ciddi miktarda askeri yardım alan YPG'dir (Peerzada, 2015, s.16). Yine bağlantılı olarak, Türkiye'nin Suriye krizi süresince Rusya ve İran ile olan yakınlaşması da Türk-Amerikan ilişkilerini germektedir. Özellikle Türkiye'nin Rusya'dan S-400 füze savunma sistemleri almak üzere girişimlerde bulunması ABD tarafından hoş karşılanmamaktadır (Russian Missile Deal, 2017). Ancak her ne kadar Suriye krizi nedeniyle ilişkiler oldukça gerilmiş durumda olsa da Türk-Amerikan ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde devam etmesi, iki taraf için de hayati önem arz etmektedir.

Sonuç

Başlangıçta sınırlı ticari ilişkilerden ibaret olan Türk-Amerikan ilişkileri bilhassa İkinci Dünya Savaşı'nın ardından artan Sovyet komünizmi tehdidinin bütün Avrupa'yı etkilemesi üzerine tam bir müttefiklik ilişkisine dönüşmüştür. Soğuk Savaş olarak adlandırılan Sovyet komünizmi ile Batı kapitalizminin mücadelesi esnasında Türkiye, dış politikasını Amerika'nın önderliğindeki Batı bloğu prensiplerine göre dizayn etmiştir. Zaman zaman problemler yaşansa da, Türkiye söz konusu bloğun bir parçası olmaya devam etmiştir. İki ülke arasındaki müttefiklik ilişkisi Soğuk Savaş sonrası dönemde de devam etmiştir. Hatta sonrasında ilişki "Stratejik Ortaklık" seviyesine yükselmiştir.

Soğuk Savaş yıllarında Sovyetler Birliği'nin sınır komşusu olması münasebetiyle özel bir önem taşıyan Türkiye'nin, Soğuk Savaş sonrasında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve halefi Rusya Federasyonu ile doğrudan sınırının kalmaması neticesinde eski önemi taşıyıp taşımadığı hususunda şiddetli tartışmalar yapılmış, başlangıçta Türkiye eski önemini yitirmiş bir ülke görüntüsü çizerken, Körfez Savaşı, 11 Eylül saldırıları, ABD'nin Afganistan ve Irak'ı işgali gibi durumlar ile beraber Türkiye'nin stratejik bir ortak olarak ne denli önemli bir ülke olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır. Amerika ve Türkiye, Soğuk Savaş yılları sonrasında da müttefiklik ilişkisini devam ettirirken, aktörlerin tavırlarında önemli farklılıklar da kimi zaman gözlenmiştir. Soğuk savaş yıllarında –sınırlı sayıda istisna dışında- Amerika'nın ve Batı'nın çıkarlarıyla ulusal çıkarları uyuşan

Türkiye, Soğuk Savaşın ardından görece daha bağımsız bir şekilde hareket etmeye başlamıştır. Politika farklılıkları Birinci Körfez savaşı sırasında olmasa da ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgali sırasında ve sonrasında açıkça görülebilmektedir. Türkiye'nin İsrail ve İran gibi devletlerle olan ilişkileri ile Arap Baharı esnasında izlediği siyaset de zaman zaman Türk dış politikası ile ABD dış politikasının farklı mecralarda seyredebildiğini göstermektedir. Özellikle Suriye Krizi Türk-Amerikan ilişkileri açısından en önemli sınav olmuştur. ABD'nin Suriye'deki Kürt gruplarla olan ilişkileri ve yaptığı askeri yardımlar Türkiye açısından, Türkiye'nin ise alternatif bir dış politika tercihi olarak Rusya ile yakınlaşması ABD açısından ilişkilerin açmazları konumuna gelmiştir.

Fakat uzun müttefiklik ilişkisi ve ortak bölgesel ve ulusal çıkarlar etrafında iki taraf da birbirini tamamen kaybetmeyi göze alamamakta ve ilişkiler ne kadar gerginleşirse gerginleşsin Türk-Amerikan ittifakı öyle ya da böyle varlığını sürdürmektedir ve sürdürmeye de devam edecek gibi görünmektedir.

KAYNAKÇA

- (2001). *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem:21, Cilt:71, Yasama Yılı: 4, 5. Birleşim, 10.10.2001.
- (2014) Egypt's Economic Crisis Challenges El-Sisi. *Strategic Comments*, Volume 20, Comment 22, 20:5, June, 4-5.
- Aghazadeh, M. (2013). A Historical Overview Of Sanctions on Iran and Iran's Nuclear Program. *Journal of Academic Studies*, Year 14, No 56, 137-159.
- Akbaş, Z., Düzgün Arslan, Z. (2012). Libya'daki Arap Baharı'na Yönelik Türk Dış Politikasına Konstrüktivist Bir Yaklaşım. *The International Journal of Economic and Social Research*, Autumn 2012, Vol:8, Year:8, Issue:2, 57-81.
- Altunışık Benli, M. (2006). Turkey's Iraq Policy: The War and Beyond. *Journal of Contemporary European Studies*, Vol: 14, No:2, 83-196.
- Altunışık Benli, M. (2009). Worldviews and Turkish Foreign Policy in the Middle East. *New Perspectives on Turkey – Special Issue of Turkish Foreign Policy*, Sayı 40, 169-192.
- Aliboni, R. (2012). The International Dimension of the Arab Spring. *The International Spectator: Italian Journal of International Affairs*, 46:4, 5-9.
- Anthony, I. (2010). The End of Deference: Iran, Brazil and Turkey and the Nuclear Fuel Swap. *Análisis del Real Instituto Elcano (ARI)*, Issue 96, 1-5.
- Ataman, M., Shkurti, G. (2016). Batının Darbe Sicili ve 15 Temmuz Darbe Girişimine Tepkisi. *Adam Akademi*, Cilt 6, Sayı 2, 51-73.
- Atlas, P. (2012). US Foreign Policy and the Arab Spring: Balancing Values and Interests. *Digest of Middle East Studies*, Nov, Vol.21(2), 353-385.
- Botelho, T. (2011). Os Estados Unidos e a Primavera Árabe (The United States and the Arab Spring). *Relações Internacionais*, JUNHO, 30, 117-127.
- Bozkurt, E. (2003). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Irak ile İlgili Kararlarının Değerlendirilmesi. *Stradigma*, Sayı:11, Aralık, 23-32.
- Bölükbaşı, S. (1992). *Türkiye ve Yakınındaki Ortadoğu*. Ankara: Dış Politika Enstitüsü.

- Brown, C. S. (2007). Turkey in the Gulf Wars of 1991 and 2003. *Turkish Studies*, Vol:8, No:1, 85-119.
- Çancı, H., Şen, Ş. S. (2011). The Gulf War and Turkey: Regional Changes and Their Domestic Effects. *International Journal on World Peace*, Vol: 28, No:1, 41-65.
- Çelik, S., Aydın, A. (2016). Türk Dış Politikasının Avrupalılaşması: Irak Örneği. *Turkish Studies*, Volume 11, Issue 2, 281-306.
- Ergin, S. (2003). Irak Savaşı ve Türkiye: Irak Savaşı Sonrasında Türkiye'nin Dünyadaki Konumu. *Çankaya Gündemi*, Sayı: 14, Temmuz, 8-11.
- Ertem Sarı, H. (2015). Kuzey Irak'tan Irak Kürdistanı'na: Ankara-Erbil İlişkilerindeki Dönüşümün Siyasi ve Ekonomik Temelleri. *2000'li Yıllarda Türk Dış Politikası, Fırsatlar, Riskler ve Krizler*, İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Falk, R. (2016). Rethinking the Arab Spring: Uprisings, Counterrevolution, Chaos and Global Reverberations. *Third World Quarterly*, 37:12, 2322-2334.
- Gerger, H. (2006). *ABD, Ortadoğu Türkiye*. İstanbul: Ceylan Yayınları.
- Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası: 1774-2000*. İstanbul: Mozaik Yayıncılık.
- Indyk, M. S., Lieberthal, K. G., O'hanlon, M. E. (2012). Scoring Obama's Foreign Policy: A Progressive Pragmatist Tries to Bend History. *Foreign Affairs*, Vol. 91, No. 3, 29-43.
- Küçük, A. (2015), *Türkiye İsrail İlişkilerinde Mavi Marmara Krizi: Kriz Yönetimi Açısından Bir İnceleme*, Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Tezi.
- Mearsheimer, J. J., Walt, S. M. (2006). The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy. *Middle East Policy*, Vol. XIII, No. 3, Fall, 29-87.
- Olson, R. (1995). The Kurdish Question and Turkey's Foreign Policy, 1991-1995: From the Gulf War to the Incursion Into Iraq. *Journal of South Asian and Middle Eastern Studies*, V.19, No:1, 1-30.
- Özcan, M., (2015). 2000'li Yıllarda Türkiye-İsrail İlişkileri: Yeni Bir Denge Arayışı. *2000'li Yıllarda Türk Dış Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Krizler*, İstanbul: Nobel Yayıncılık.

- Özdemir, Ç. (2016). Suriye’de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi?. *Bilgi*, (33), Kış, 81-102.
- Öztürk, M. (2010). 1. Körfez Savaş’ından (1990-91) 11 Eylül Sürecine ABD’nin Irak Politikası ve Bunun Türk- Amerikan İlişkilerine Etkileri. *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 16, Ocak-Şubat-Mart, 1-27.
- Peerzada, T. A. (2015). U.S.-Turkey Relationship and Syrian Crisis. *Alternatives*, Istanbul, 14.4:11, Winter, 11-19.
- Robins, P. (2007). The Opium Crisis and The Iraq War: Historical Parallels in Turkey-US Relations. *Mediterranean Politics*, Volume 12, Issue 1, 17-38.
- Sinkaya, B. (2012). Rationalization of Turkey-Iran Relations: Prospects and Limits. *Insight Turkey*, Ankara, 14.2, 137-156.
- Sunay, C. (2015), *Türk Siyasi Hayatı ve İlgili Literatür*, Ankara: Orion Kitabevi.
- Tür, Ö., Han, A. K. (2015). 2000’li Yıllarda Türk Dış Politikası Anlamak. *2000’li Yıllarda Türk Dış Politikası: Fırsatlar, Riskler ve Krizler*, İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Tüysüzöğlü, G. (2014). Değişen Bölgesel Denklemler Işığında Türkiye-İsrail İlişkileri’nde İşbirliğini Tetikleyen Unsurlar. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 3, 588-609.
- Yeşiltaş, M., Balcı, A. (2011). AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita. *Bilgi*, (23), Kış, 9-34.

Haber Kaynakları

2002 Genel Seçim Sonuçları

<http://arsiv.ntv.com.tr/modules/secim2007/secim2002/>

(Erişim Tarihi: 05 Eylül 2017)

ABD: Sisi’yi Demokratik Dönüşümün Lideri Olarak Görüyoruz. (2001, Ağustos 29). *Mısır Bülteni*.

<http://misirbulteni.com/abd-sisiyi-demokratik-donusumun-lideri-olarak-goruyoruz/>

(Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

Başbakan Erdoğan NATO Şartlarını Açıkladı. (2011, Mart 21). *Milliyet*.
<http://www.milliyet.com.tr/basbakan-erdogan-nato-sartlarini-acikladi/dunya/dunyadetay/21.03.2011/1367101/default.htm>

(Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

Cem: Bağdat Paktı Peşinde Değiliz. (1998, Mart 22). *Hürriyet*.
<http://www.hurriyet.com.tr/cem-bagdat-pakti-pesinde-degiliz-39010910>

(Erişim Tarihi: 7 Eylül 2017)

Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan ABD'ye YPG Tepkisi. (2017, mayıs 10).
Sabah. <http://www.sabah.com.tr/gundem/2017/05/11/cumhurbaskani-erdogandan-abdye-ypg-tepkisi> (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

Çınar, M. (2014, Ağustos 21). Erdoğan'ın Davutoğlu Tercihi İdeolojik.
Aljazeera.

<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/erdoganin-davutoglu-tercihi-ideolojik>

(Erişim Tarihi: 7 Eylül 2017)

Davos Krizinin Perde Arkası. (2009, Şubat). *Milliyet*.

<http://www.milliyet.com.tr/krizin-perde-arkasi-siyaset-1054134/>

(Erişim Tarihi: 7 Eylül 2017)

Geçmişten Günümüze Türkiye-İran İlişkileri. (2014, Ocak 6). *Aljazeera*.

<http://www.aljazeera.com.tr/dosya/gecmisten-gunumuze-turkiye-iran-iliskileri> (Erişim Tarihi: 7 Eylül 2017)

Göksedef, E. (2016, Kasım 3). Obama Dönemi: Türkiye için Bir Hayal Kırıklığı. *Aljazeera*.

<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/obama-donemi-turkiye-icin-bir-hayal-kirikligi> (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

Gürsel, K. (2017, Eylül 7). İran, İsrail, Türkiye ve Nükleer Tartışma. *Milliyet*.

<http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/kadri-gursel/iran--israil--turkiye-ve-nukleer-tartisma-1226530/> (Erişim Tarihi: 7 Eylül 2017)

Erdoğan, “1 Mart için kulis” yaptılar diyerek Bülent Arınç ve Hüseyin Çelik'i mi kastetti?. (2016, Şubat 2016). *T24*.

<https://m-test.t24.com.tr/haber/erdogan-1-mart-icin-kulis-yaptilar-diyerek-bulent-arinc-ve-huseyin-celiki-mi-kastetti,327283>

(Erişim Tarihi: 05 Eylül 2017)

Erdoğan'dan Mısır'daki Darbe Yönetimine Tepki. (2015, mayıs 7). *Mısır Bülteni*.

<http://misirbulteni.com/erdogandan-misirdaki-darbe-yonetimine-tepki/>
(Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

Erdoğan'dan Muhalefete Nota Eleştirisi. (2003, Temmuz 8). *Hürriyet*.

<http://www.hurriyet.com.tr/erdogandan-muhalefete-nota-elestirisi-157980>
(Erişim Tarihi: 7 Eylül 2017)

İran'lı komutan Türkiye'yi uyardı: İlk Önce Türkiye'yi Vururuz. (2011, Aralık 12). *Haber Türk*.

<http://www.haberturk.com/dunya/haber/696140-irandan-tehdit-malatyayi-vururuz> (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

İran'a yaptırıma Türkiye Hayır Dedi. (2010). *Milliyet*.

<http://www.milliyet.com.tr/iran-a-yaptirim-turkiye-hayir-dedi/dunya/dunyadetay/10.06.2010/1248946/default.htm>
(Erişim Tarihi: 7 Eylül 2017)

İsrail'le Alçak Koltuk Krizi. (2010, Ocak 13). *Milliyet*.

<http://www.milliyet.com.tr/israil-le--alcak-koltuk--krizi-gundem-1185364/> (Erişim Tarihi: 7 Eylül 2017)

Mavi Marmara: İsrail Türkiye'den Özür Diledi. (2013, Mart 22). *BBC*.

http://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/03/130322_israil_turkiye_ozur (Erişim Tarihi: 7 Eylül 2017)

Mısır'da Cumhurbaşkanlığı Seçimini Mursi Kazandı. (2012, Haziran 24). *Amerika'nın Sesi*.

<https://www.amerikaninsesi.com/a/misirda-cumhurbaskanligi-secimini-mursi-kazandi/1246550.html> (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

Mısır'da Zafer Müslüman Kardeşlerin. (2012, Haziran 18). *NTV*.

https://www.ntv.com.tr/dunya/misirda-zafer-musluman-kardeslerin,KvnJdsu64kmIOkUz_YjfcQ (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

Mısır'da Protesto Gösterileri Sürüyor. (2011, Şubat). *Milliyet*, 10 Şubat 2011

<http://www.milliyet.com.tr/misir-da-protesto-gosterileri-suruyor/dunya/dunyadetay/10.02.2011/1350554/default.htm>
(Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

Yetkin, M. (2011, Mart 20). Libya Operasyonuna Türkiye de Katılıyor. *Radikal*.

<http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/libya-operasyonuna-turkiye-de-katiliyor-1043514/> (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

NATO'nun Libya'da Ne İşi Var?. (2011, Şubat 28). *NTV*.

<http://www.ntv.com.tr/turkiye/natonun-libyada-ne-isi-var,6VO1xU5PmkGhAGJtyRD3qA> (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

Cerrahoğlu N. (2015, Mart 17). ABD Esad'ı Seçti. *Cumhuriyet*.

http://www.cumhuriyet.com.tr/koseyazisi/231797/ABD_Esad_i_Secti.html (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

Russian missile deal with Turkey raises concern inside Pentagon. (2017, Temmuz 31). *Washington Times*.

<http://www.washingtontimes.com/news/2017/jul/31/russian-s-400-missile-deal-turkey-alarms-pentagon/> (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

Saddam'dan 2 saat 20 dakika. (2003, Ocak 13). *Hürriyet*.

<http://www.hurriyet.com.tr/saddamdan-2-saat-20-dakika-38530332> (Erişim Tarihi: 05 Eylül 2017)

Tartışmalı Tezkere Reddedildi. (2003, Mart 1). *Hürriyet*.

<http://www.hurriyet.com.tr/tartismali-tezkere-reddedildi-130976> (Erişim Tarihi: 05 Eylül 2017)

Türk Halkı Savaşa Karşı. (2003, Ocak 15). *Hürriyet*.

<http://www.hurriyet.com.tr/turk-halki-savasa-karsi-38531347> , (Erişim Tarihi: 05 Eylül 2017)

Türkiye'den Darbe Tepkisi. (2013, Temmuz 4). *Deutch Welle*.

<http://www.dw.com/tr/turkiyeden-darbe-tepkisi/a-16929127> (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

US Signals Openness to Assad Staying Put. (2017, Mart 30). *CNN*.

<http://www.cnn.com/2017/03/30/politics/tillerson-haley-syria-assad-turkey/index.html> (Erişim Tarihi: 8 Eylül 2017)

İnternet Kaynakları

17 Mayıs 2010 Tarihli Türkiye, Brezilya ve İran Dışişleri Bakanları Ortak Deklarasyonu. (2010, Mayıs 17).

Türkiye Cumhuriyeti Dış İşleri Bakanlığı.

http://www.mfa.gov.tr/17-mayis-2010-tarihli-turkiye_-iran-brezilya-disisleri-bakanlari-ortak-deklarasyonu.tr.mfa
(Erişim Tarihi: 7 Eylül 2017)

ARARAT, O. N. (2017, Şubat 24). 1 Mart Tezkeresinin Önemi. *Anka Enstitüsü*.
<http://ankaenstitusu.com/1-mart-tezkeresinin-onemi/>
(Erişim Tarihi: 05 Eylül 2017)

President Barack Obama Holds A Media Availability With President Abdel Fattah El-Sisi of the Arab Republic of Egypt. (2014, Eylül 25). *Lanham*. Political Transcript Wire. <https://search-proquest-com.ezp-prod1.hul.harvard.edu/docview/1564756743?accountid=11311>
(Erişim Tarihi: 7 Eylül 2017)